

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยชาติพันธุ์ 4 เผ่า ในจังหวัดศรีสะเกษ

บุรณ์เชน สุขคุ้ม

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

Tourist Routes Development for Sightseeing 4 Ethnic Groups in Sisaket Province

Boonchen Sukkum

Faculty of Humanities and Social Sciences, Sisaket Rajabhat University, Thailand

Article Info:	Research Article
Article History:	Received February 28, 2025
	Revised June 30, 2025
	Accepted July 01, 2025
Corresponding Author:	Boonchen Sukkum
E-mail Address:	chen_517@hotmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษโดยมุ่งบนเส้นทางท่องเที่ยวเศรษฐกิจของจังหวัดศรีสะเกษ โดยการศึกษากลุ่มเป้าหมายคือชุมชนท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์จังหวัดศรีสะเกษ 4 แห่ง คือ กลุ่มชาติพันธุ์ลาวตาบลละทาย อำเภอกันทรารมย์ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรตาบลพิงพวย อำเภอศรีรัตนะ กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อตำบลภู อำเภอปราสาท และกลุ่มชาติพันธุ์เยอตำบลปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่ม เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องและครบถ้วนของข้อมูลแล้วสร้างและพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ จากการศึกษาพบว่า จังหวัดศรีสะเกษมีประวัติศาสตร์อันยาวนานและมีความหลากหลายในกลุ่มชาติพันธุ์ จึงทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมทั้งบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งบริบทการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์สามารถนำมาใช้เป็นองค์ประกอบในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน โบราณสถานและโบราณวัตถุ ด้านประเพณีและวัฒนธรรม ด้านวิถีชีวิต และด้านภูมิปัญญา เช่น งานหัตถกรรมและผลิตภัณฑ์ชุมชน จากศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวของแต่ละชุมชนผู้วิจัยได้กำหนดเป็นเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ 2 รูปแบบ ระยะเวลาในการเดินทางท่องเที่ยวทั้ง 2 รูปแบบสามารถเดินทางไปกลับหรือสามารถค้างคืนก็ได้ ได้แก่ เส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ โดยเริ่มต้นที่ชุมชนตำบลละทายแล้วเดินทางไปตามเส้นทางหลวงชนบทหมายเลข 3004 ไปยังตำบลพิงพวย ตำบลปราสาทเยอและตำบลภู รูปแบบที่ 2 เส้นทางท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทอื่นที่น่าสนใจในจังหวัดศรีสะเกษทั้งสถานที่ท่องเที่ยวแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมหรือโบราณสถาน แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร นอกจากนี้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปท่องเที่ยวในจังหวัดใกล้เคียงและประเทศกัมพูชาได้อีกด้วย

คำสำคัญ : การพัฒนา เส้นทางท่องเที่ยว กลุ่มชาติพันธุ์

Abstract

The purposes of this research was to study the tourist routes development for sightseeing 4 ethnic groups in Sisaket province by giving precedence (to) economic tourist routes of Sisaket province, target group study was tourist community of 4 ethnic groups in Sisaket province; namely Laos ethnic group in Latai sub-district, Kantrarom district, Khmer ethnic group in Pingpuay sub-district, Siratana district, Kui ethnic group in Ku sub-district, Prangku district and Yer ethnic group in Prasartyer sub-district, Praibueng district. Collecting the data by interview, participant observation and focus group, having got the data, researchers would check accuracy and entirety of the data and then built and developed it as tourist routes for sightseeing 4 ethnic groups in Sisaket province. From the study found that Sisaket province had long history and variety in ethnic groups, so it could cause cultural variety both historic, social and cultural contexts including tourist context having variety, especially tourist attractions of ethnic group could bring to use as component in tourist routes development for sightseeing 4 ethnic groups in Sisaket province of 4 fields; namely history, religious place, ancient remains and antiques, tradition and culture, way of life and intellect such as handicraft and community products. From the tourist attractions potential of each community, researcher had specified it as tourist routes for sightseeing 4 ethnic groups in Sisaket province of 2 formats, period of time in traveling of whole 2 formats could be round trip or stay overnight; namely tourist routes linked with 4 ethnic groups in Sisaket province by starting at the Tambol Latai community and then going along with rural roads No. 3004 towards Pingpuay sub-district, Prasartyer sub-district and Ku sub-district, the second format for tourist routes of 4 ethnic groups in Sisaket province linked with tourist attractions and interesting tourist activities in Sisaket province both the tourist attractions of cultural heritage site or ancient remains, religious and agricultural tourist attractions. Besides tourists could also travel in near province and Cambodia.

Keywords : Development, Tourist routes, Ethnic group

บทนำ

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาทั้งในระดับบุคคล ชุมชนและประเทศ การท่องเที่ยวในประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนและการอนุรักษ์วัฒนธรรม (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2565) สำหรับการท่องเที่ยวในประเทศเป็นแรงขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่สำคัญ โดยช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมธุรกิจขนาดย่อม เช่น ร้านอาหาร โรงแรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน อีกทั้งยังช่วยอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ผ่านการเผยแพร่สู่ผู้มาเยือน ในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวยังเปิดโอกาสให้ผู้คนได้เปิดโลกทัศน์ เรียนรู้วัฒนธรรม วิถีชีวิตและระบบความคิดที่แตกต่างจากตนเอง ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ เพิ่มทักษะการปรับตัว การสื่อสาร และการอยู่ร่วมกับความหลากหลาย นอกจากนี้ ยังเป็นแรงบันดาลใจในการพัฒนาตนเองและสังคมผ่านการเปรียบเทียบเรียนรู้จากต่างประเทศ นอกจากนี้ การท่องเที่ยวไม่เพียงแต่สร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมสร้างความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม กระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในโลกยุคใหม่ การเดินทางไปต่างประเทศยังช่วยเปิดโลกทัศน์และพัฒนาทักษะการอยู่ร่วมกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม (World Tourism Organization, 2022)

จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดหนึ่งที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้รับสมญานามว่าเมืองร้อยกู่หรือแดนปราสาทขอม เป็นดินแดนแห่งอารยธรรมขอมโบราณที่เคยเจริญรุ่งเรืองและยังคงหลงเหลือร่องรอยซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มีแหล่ง

ท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ (สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, 2559) นอกจากนี้ จังหวัดศรีสะเกษยังมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชาและเป็นแหล่งอารยธรรมขอมโบราณจึงทำให้มีความหลากหลายทางลักษณะชาติพันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษจึงเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ร่วมกันตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เคยเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีความรุ่งเรืองมานับพันปี ซึ่งยังคงปรากฏลักษณะเฉพาะทางกายภาพและวัฒนธรรมของกลุ่มคนเหล่านั้นอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน กลุ่มคนดังกล่าวได้แก่ เขมร กูย ลาว และเยอ ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีวัฒนธรรมที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ในอดีตได้มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนเกิดพัฒนาการขึ้นในสมัยอาณาจักรขอมซึ่งได้ทิ้งมรดกทางวัฒนธรรมหลายประการไว้ เช่น ปราสาทหินและปราสาทศิลปะขอมตั้งกระจายอยู่หลายแห่ง รวมไปถึงการที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายซึ่งจะมีภาษาพูดของท้องถิ่นต่าง ๆ กัน เช่น ภาษาลาว สำเนียงลาวใต้ซึ่งใช้ครอบคลุมทั้งฝั่งอุบลราชธานีและจำปาศักดิ์ ภาษากูย ภาษาเยอ และภาษาเขมร จึงทำให้จังหวัดศรีสะเกษเป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประเพณี เชื้อชาติและชนเผ่าที่น่าค้นหาเป็นอย่างยิ่ง (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2, 2561)

จากการสำรวจพบว่า จังหวัดศรีสะเกษมีอัตลักษณ์ที่สำคัญประการหนึ่งคือเป็นจังหวัดที่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่า และแม้กลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่าจังหวัดศรีสะเกษจะมีการจัดการท่องเที่ยวชุมชนแต่ก็มีลักษณะต่างคนต่างทำ เมื่อนักท่องเที่ยวต้องการมาท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่าก็ไม่สามารถค้นหาข้อมูลเส้นทางท่องเที่ยวอันจะอำนวยความสะดวกในการเดินทางท่องเที่ยว จากการศึกษาของนักวิจัยหลายท่านพบว่า จังหวัดศรีสะเกษ มีความหลากหลายด้านชาติพันธุ์คือมีกลุ่มคน 4 เผ่าอาศัยอยู่ แต่ละชาติพันธุ์มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมแตกต่างกันแต่มีความสัมพันธ์กัน ชาวกูยมีลักษณะเด่นที่พบคือการพึ่งพาตนเอง ขยันหมั่นเพียร รับผิดชอบ เชื่อผู้นำหรือผู้อาวุโส ชาวเขมรนั้นลักษณะคล้ายคนไทยในท้องถิ่นทั่วไป แต่ถ้าจะเปรียบกับชาวเขมรต่ำในกัมพูชาแล้ว ความเป็นอยู่ ประเพณีและความเชื่อต่าง ๆ ของชาวเขมรสูงจะมีส่วนคล้ายกับชาวเขมรต่ำในประเทศกัมพูชามาก ชาวลาวยส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธ สนใจในด้านการศึกษาล่าเรียน มีการบวชเรียนเป็นจำนวนมาก ส่วนชาวเยอนั้นโดยทั่วไปแล้วจะอาศัยอยู่แถบลุ่มน้ำ (คุณวัฒน์ ดวงมณี และคณะ, 2561)

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ในจังหวัดศรีสะเกษ การศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญ อาทิ อุดมลักษณ์ เพ็ญนรภัทร (2560) ได้ศึกษาเรื่อง ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดศรีสะเกษ มี 5 ยุทธศาสตร์ 25 กลยุทธ์ 90 มาตรการ 86 ตัวชี้วัด ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การผลักดันจังหวัดศรีสะเกษเป็นศูนย์กลางความหลากหลายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเขตอีสานใต้ ยุทธศาสตร์ที่ 2 การยกระดับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดศรีสะเกษสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มมูลค่าให้ชุมชน ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาปัจจัยสนับสนุนทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดศรีสะเกษ ยุทธศาสตร์ที่ 4 การสร้างปัจจัยทางการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อการแข่งขันเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดศรีสะเกษ และยุทธศาสตร์ที่ 5 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาครัฐ เอกชน ชุมชนและเครือข่ายในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบนฐานของทุนทางสังคมวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีการศึกษาของ บำรุงศิลป์ ฐิตาภา (2559) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ความต้องการของชุมชนต่อแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ พบว่า ชุมชนมีความต้องการต่อแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในด้านการจัดการและด้านการเข้าถึงพื้นที่มากที่สุด พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาส่วนใหญ่เดินทางมาเที่ยวเพียง 1 วันในช่วงเสาร์ อาทิตย์ และเดินทางมากับบริษัทนำเที่ยว สิ่งดึงดูดใจในการเดินทางมาท่องเที่ยว คือ มาชมวิถีชีวิตของชนสี่เผ่าและแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ผลการศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ประกอบด้วยส่วนหลัก คือ องค์ประกอบคุณลักษณะ กระบวนการ และกิจกรรม

งานวิจัยด้านการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่าในพื้นที่ศรีสะเกษหากมีการพัฒนาเส้นทางทางการท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่าจะเป็นการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวจะมาเยือน ช่วยส่งเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์และช่วยส่งเสริม

เศรษฐกิจของชุมชนให้ยั่งยืน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทำวิจัยเรื่องการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ของจังหวัดศรีสะเกษ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบด้านการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงเป็นเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์จังหวัดศรีสะเกษ ตลอดจนเชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ดูแลด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย อันจะก่อให้เกิดการสร้างมูลค่าเชิงเศรษฐกิจให้กับชุมชนและประเทศชาติต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563) รวมทั้งเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าศรีสะเกษให้ยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และบริบทของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษและประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว สถานที่หรือชุมชนเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว
2. เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ โดยมุ่งบนเส้นทางท่องเที่ยวเศรษฐกิจของจังหวัดศรีสะเกษ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ ขอบเขตด้านเนื้อหาประกอบด้วย

1.1 เนื้อหาเกี่ยวกับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ

1.2 เนื้อหาเกี่ยวกับบริบทการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน โบราณสถานและโบราณวัตถุ ด้านประเพณี วัฒนธรรมและภาษา ด้านวิถีชีวิต เช่น ความเชื่อ อาหาร เครื่องแต่งกาย และด้านภูมิปัญญา เช่น งานหัตถกรรมและสินค้าที่ระลึก

1.3 เนื้อหาเกี่ยวกับการประเมินศักยภาพการท่องเที่ยว 4 ด้าน ได้แก่ ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านพื้นที่คือการดึงดูดนักท่องเที่ยว ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมด้านการจัดการ เช่น สิ่งอำนวยความสะดวกและการเข้าถึง ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมด้านกิจกรรมและกระบวนการ และศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม

1.4 เนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วยแนวทางการพัฒนาแผนที่ท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ แนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ และแนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทอื่น

2. กลุ่มเป้าหมาย

ประกอบด้วย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน ผู้นำด้านวัฒนธรรม ผู้นำสตรี และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในชุมชน โดยการสุ่มแบบสะดวกให้ครอบคลุมทุกกลุ่มที่กล่าวในข้างต้น และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลภายนอกชุมชน ผู้ที่เชี่ยวชาญเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่า เช่น อาจารย์มหาวิทยาลัย ข้าราชการครู บุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบล ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวชุมชน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

3.1 แบบสำรวจเบื้องต้น เป็นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เช่น ประวัติความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิต การเข้าถึงพื้นที่ สิ่งอำนวยความสะดวก แหล่งท่องเที่ยวของชุมชน และข้อค้นพบเรื่องอื่น ๆ

3.2 แบบสังเกตอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ แสดงการสังเกตเกี่ยวกับสถานการณ์ท่องเที่ยวของชุมชนและสภาพปัญหา รวมถึงกิจกรรมที่สังเกต ได้แก่ สิ่งดึงดูดการท่องเที่ยว การเข้าถึงพื้นที่ และความสำราญจากการท่องเที่ยว

3.3 แบบแนวทางการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured Interview) ที่ใช้เป็นประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ โดยทำการสัมภาษณ์เจาะลึกในประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยกับบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก (key Informants) โดยใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi structure)

3.4 แบบแนวทางการสนทนากลุ่ม เพื่อประเมินศักยภาพการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษและพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่องการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นการวิเคราะห์ข้อมูลจึงดำเนินการไปพร้อมกับการดำเนินการเก็บข้อมูล โดยนักวิจัยเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างต่อเนื่อง เพื่อความถูกต้องของข้อมูลและตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยและนำเสนอผลการวิจัยเป็นแบบเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (analytical description)

5. วิธีดำเนินการวิจัย

5.1 ศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ

5.2 ศึกษาบริบทการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน โบราณสถานและโบราณวัตถุ ด้านประเพณี วัฒนธรรมและภาษา ด้านวิถีชีวิต เช่น ความเชื่อ อาหาร เครื่องแต่งกาย และด้านภูมิปัญญา เช่น งานหัตถกรรมและสินค้าที่ระลึก

5.3 ประเมินศักยภาพการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษทั้ง 4 ด้าน ใช้วิธีการสนทนากลุ่มทั้งคนในและคนนอก นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวของจังหวัด ในประเมินศักยภาพการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ หลังจากผู้วิจัยได้ศึกษาในพื้นที่เป้าหมายครบแล้ว ได้ทำการตรวจสอบข้อมูลอีกครั้งโดยการตรวจสอบแบบสามเส้า เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง

5.4 พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วยแผนที่ท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ เส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ และเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทอื่น ในพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ หลังจากผู้วิจัยได้ศึกษาในพื้นที่เป้าหมายครบแล้วและจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัย

ได้จัดสนทนากลุ่มอีกครั้งหนึ่งเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและได้ทำการตรวจสอบข้อมูลอีกครั้งโดยการตรวจสอบแบบสามเส้า เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง

6. กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชน แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการประเมินศักยภาพการ และแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นกรอบในการศึกษา โดยวิเคราะห์แบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งชุมชนมีบทบาทการเป็นเจ้าของ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2565) ลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ การนำทรัพยากรในท้องถิ่น ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ฯลฯ มาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนเพื่อจัดการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสม อันจะส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน ทั้งนี้ การจัดการการท่องเที่ยวต้องตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว และชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ อย่างไรก็ตามการพัฒนาทรัพยากรเพื่อให้จัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดความยั่งยืน ตามมาตรฐานและเกณฑ์ขององค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) ต้องพิจารณาในมิติทั้ง 5 ด้าน ประกอบด้วย ด้านที่ 1 การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้านที่ 2 การจัดการเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิต ด้านที่ 3 การอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ด้านที่ 4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน และด้านที่ 5 คุณภาพการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งทุกมิติต้องให้ความสำคัญเท่าเทียมกันในการวางแผนบริหารจัดการการท่องเที่ยวและพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชน

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจฐานทรัพยากรของชุมชนและอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ถึงเอกลักษณ์ของชุมชนแห่งนั้น อีกทั้งการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่มีการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนย่อมทำให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวถูกใช้ได้อย่างคุ้มค่าด้วย ทั้งนี้ การจัดเส้นทางท่องเที่ยวหมายถึงการกำหนดเส้นทางเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าไปมีส่วนร่วมตามจุดที่น่าสนใจตามทรัพยากรต่าง ๆ ได้อย่างง่ายสะดวกและปลอดภัย ซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ได้อย่างครบถ้วน (วิภาวรรณ ปิ่นแก้ว, 2551) จากการศึกษาของ สภาวรัตน์ บุญวรรณ, เกษตรชัย และ ทิม & บัณฑิตา หลิมประดิษฐ์. (2563) ได้พัฒนาเส้นทางนำเที่ยวเพื่อต่อยอดสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยอาศัยต้นทุนของพื้นที่เป็นหลักและไม่ลดทอนหรือทำลายคุณค่าของชุมชนและขีดความสามารถในการจัดการฐานทางทรัพยากรทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ผลการศึกษาครั้งนี้ได้พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) เส้นทางศึกษาประวัติศาสตร์เป็นโปรแกรมแบบ 1 วัน (one day tour) 2) เส้นทางศึกษาเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นแบบครึ่งวัน (half day tour) และ 3) เส้นทางศึกษาทางด้านสังคมเป็นโปรแกรมครึ่งวัน (half day tour) ส่วน ธนาภา ช่วยแก้ว & สุดใจ จิโรจน์กุล (2562) ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า ริมแม่น้ำปากพนังมีศักยภาพของทรัพยากรเหมาะสมในการกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมริมแม่น้ำปากพนังแบบเต็มวันตามแนวคิด “วันเดียวเที่ยวปากพนัง” ภายได้ชื่อรายการนำเที่ยว “ล่องเรือหา...รักษ์ ที่ปากพนัง” จึงสามารถสรุปได้ว่าการกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวที่ผ่านมามีการออกแบบการท่องเที่ยว 3 รูปแบบ ตามแนวคิดของ ฉันทิช วรรณถนอม (2552) คือ รูปแบบแรก Hub and Spoke รูปแบบที่สอง Circle และรูปแบบที่สาม Open Jaw

จากการทบทวนวรรณกรรมสามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนโดยมีฐานของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมเรียนรู้ของชุมชนชาติพันธุ์ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ ลงมือทำและพัฒนาด้วยการลองผิดลองถูกและนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิต ซึ่งภูมิปัญญานี้สามารถนำมาพัฒนาต่อยอดเพื่อนำมาใช้ในการออกแบบกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยว ให้สอดคล้องกับความสนใจของนักท่องเที่ยวโดยผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนในการเรียนรู้ ลงมือทำ เพื่อให้เกิดประสบการณ์ใหม่จากการท่องเที่ยว การทบทวน

วรรณกรรมในครั้งนี้สามารถนำมาช่วยพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่าจังหวัดศรีสะเกษและประเมินเส้นทางท่องเที่ยว ด้วย การกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อนำเสนอให้แก่นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ที่ดี

ผลการวิจัย

1. ประวัติศาสตร์และบริบทของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษและประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

จากการศึกษาพบว่า จังหวัดศรีสะเกษมีประวัติศาสตร์อันยาวนานและมีความหลากหลายในกลุ่มชาติพันธุ์จึงทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมและมีบริบทการท่องเที่ยวที่หลากหลาย สามารถสรุปบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมและบริบทการท่องเที่ยวที่หลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษได้ดังนี้

1.1 ประวัติศาสตร์และบริบทของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ

1.1.1 บริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมและบริบทท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ลาว

ชุมชนตำบลละทาย อำเภอกันทรารมย์ เป็นชุมชนท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่โดดเด่นของจังหวัดศรีสะเกษ เป็นชุมชนที่ดำรงวิถีชีวิตตามอย่างกลุ่มชาติพันธุ์ลาวแบบดั้งเดิมที่สะท้อนผ่านการแต่งกาย ภาษาพูด อาหารพื้นบ้าน ภูมิปัญญา ความเชื่อ ประเพณีและการละเล่นที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จากหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ชุมชนบ้านละทายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์และมีประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับการก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี

สังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ชาวลาวตำบลละทายมีทั้งประเพณีในชีวิตประจำวันและประเพณีตามฮีตสิบสอง ประเพณีในชีวิตประจำวันประกอบด้วยประเพณีแต่งงาน ประเพณีบวช ประเพณีการ เลี้ยงผีปู่ตาและประเพณีการตาย ส่วนประเพณีในฮีตสิบสองนั้นเป็นประเพณีประจำสิบสองเดือนของชาวอีสานทั่วไป ชาวลาวบ้านละทายมีขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตที่แสดงถึงความเป็นชาติพันธุ์ลาวที่โดดเด่น คือการแต่งชุดลาวและอาหารพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ มีภาษาถิ่นของตนเอง มีการละเล่นและประเพณีที่สืบทอดกันมาที่เด่นชัดคือประเพณีบุญบั้งไฟที่จัดได้อย่างยิ่งใหญ่ทุกปี มีบั้งไฟโบราณที่แกะสลักลายสวยงาม มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและจัดกิจกรรมทางศาสนา เช่น วัดบ้านละทายซึ่งมีสถาปัตยกรรมประตูโบสถ์เล่าเรื่องราวพุทธประวัติแกะสลักรอบโบสถ์และมีพระเกจิที่มีชื่อเสียงคือพระครูโสภณจันทรังสี (หลวงปู่เพ็ง จันทรังสี) อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านละทาย และมีวัดบ้านไอน์ซึ่งมีพระเกจิที่มีชื่อเสียงคือพระครูประทีป ปัญญาทีโป (หลวงปู่สิริทธิ์) เจ้าอาวาสวัดบ้านไอน์ในปัจจุบัน และยังมีพระเกจิที่มีชื่อเสียงในตำบลอีกรูปหนึ่ง คือหลวงปู่ทอง ปทีโป เจ้าอาวาสวัดหนองเรือในปัจจุบัน

ด้านประเพณีและวัฒนธรรม ชาวลาวตำบลละทายมีประเพณีที่มีชื่อเสียงได้แก่การฟ้อนกลองตุ้มซึ่งเป็นวัฒนธรรมการฟ้อนท้องถิ่นของอำเภอกันทรารมย์ การฟ้อนกลองตุ้มเป็นศิลปะการฟ้อนหรือการละเล่นอย่างหนึ่งของชาวบ้านจะจัดในงานประเพณีบุญบั้งไฟเดือน 6 ของทุกปี

ในด้านความพร้อมด้านการบริการแก่นักท่องเที่ยว ชุมชนท่องเที่ยวตำบลละทายมีโฮมสเตย์ทั้งแบบห้องแอร์และห้องพัดลม มีบิมน้ำมันชุมชนไว้บริการ ภายในบริเวณบิมน้ำมันมีร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนและริมถนนตลอดชุมชนมีร้านค้าชุมชนและร้านค้าของผู้ประกอบการไว้บริการทั้งร้านกาแฟ ร้านอาหาร ร้านขายของฝาก รวมถึงตลาดนัดชุมชน เป็นต้น ในด้านการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวและด้านวิถีชีวิต ชุมชนมีการนำเสนอเรื่องราวของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและทรัพยากรในท้องถิ่น ผ่านการจัดกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมและกระบวนการเกิดความรู้ ความตระหนักและเห็นคุณค่าจากการมีส่วนร่วมในสถานการณ์จริง และมีละครเวทีซึ่งนักแสดงเป็นชาวบ้านและนักเรียนจากโรงเรียนละทายวิทยา เนื้อหาของละครจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของชาวลาว เส้นทางรถไฟกันทรารมย์ ตำนานไถ่ยกกันทรารมย์ ฉากในหลวงรัชการที่ 9 เคยเสด็จโดยรถไฟผ่านสถานีรถไฟกันทรารมย์ เพลงใกล้รุ่ง ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน วิถีชีวิต ฝนา วรรณคดีอีสานและหมอลำและรอบ ๆ โรงละครมีลานหญ้า ลานแสดง และลานพาแลง ในด้านภูมิปัญญาชุมชนลาว ละทายมีงานหัตถกรรมและผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สำคัญคือ การสานกระติบข้าวเหนียว การทำไม้กวาด การทอผ้าใส่ใบ กางเกง หน้ากากอนามัย

การทำแกงปลาอย่างใส่ขุน การทำน้ำพริกขาปลาอย่าง ข้าวต้มหัวหงอก เครื่องดื่มสมุนไพรและการทำลวดลายปักไฟ มีการสืบทอดและปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย

1.1.2 บริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมและบริบทท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร

ชุมชนตำบลพิงพวย อำเภอศรีรัตนะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร อิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของเขมรได้ขยายเข้าสู่ดินแดนจังหวัดศรีสะเกษในสมัยเขมรพระนคร (พุทธศตวรรษที่ 16-18) การขยายอิทธิพลทางการเมืองของเขมร ในสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1545-1593) พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1724-1761) เป็นสมัยที่ชาวเขมรได้เข้ามาอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ เพราะกษัตริย์เขมรได้เกณฑ์ชาวเขมรจากประเทศเขมรและชาวญวนในเขตอีสานใต้ให้เป็นผู้สร้างปราสาทและสร้างเมืองในเขตอีสาน นอกจากนี้ประชาชนยังถูกบังคับให้สร้างถนนหนทางจากนครธมไปยังเมืองและประเทศต่าง ๆ ในเขตอีสานใต้ด้วย ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-17 ได้มีการสร้างปราสาทจำนวนมาก ชาวเขมรที่ถูกเกณฑ์แรงงานจึงได้ตั้งหลักแหล่งอยู่รอบ ๆ ปราสาทและสร้างเมืองขึ้น เช่น เมืองต่ำ (จังหวัดบุรีรัมย์) และบริเวณอื่น ๆ ทำให้วัฒนธรรมเขมรเข้าสู่อีสานได้

สังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมร กลุ่มชาติพันธุ์เขมรตำบลพิงพวย มีประเพณีที่สำคัญคือ แขนงโขนตาแก่บุพการีที่เสียชีวิตไปแล้วอย่างเหนียวแน่นและถือปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันยังคงมีการเซ่นไหว้เพื่อบอกกล่าวผีบรรพบุรุษเมื่อมีเด็กเกิดใหม่ งานบวช งานแต่งงานและในวาระประสบความสำเร็จในชีวิตเพื่อให้ผีบรรพบุรุษได้ร่วมรับรู้และแสดงความยินดี แต่ถ้าหากมีสมาชิกครอบครัวประสบเคราะห์กรรมป่วยไข้ไร้สาเหตุ ก็ต้องมีพิธีเซ่นไหว้ขอขมาหรือขอพรให้ผีบรรพบุรุษช่วยปกป้องคุ้มครอง และมีพิธีกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือพิธีเรือมมะม่วง ซึ่งเป็นพิธีที่เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นวิญญาณของบรรพบุรุษ เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษคือผู้เฝ้าดูแลลูกหลาน วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนให้ลูกหลานอยู่ดีมีสุขสืบทอดกันต่อมา เมื่อมีลูกหลานคนใดกระทำความผิดต้องมีการตักเตือนหรือลงโทษให้ผู้กระทำความผิดนั้นได้รู้ตัว ต้องมีวิธีเดียวที่จะรักษาได้ คือการขอขมาลาโทษผีบรรพบุรุษ โดยผ่านร่างเข้าทรง เมื่อขอขมาลาโทษเสร็จจึงต้องมีการพอรำเพื่อให้ผีดวงวิญญาณบรรพบุรุษได้สนุกสนานด้วยการประกอบพิธีกรรมเรือมมะม่วงหรือแม่มดนั่นเอง

ตำบลพิงพวยมีพระเกจิที่มีชื่อเสียงคือ พระครูโสภาสโทธิกิจ (หลวงพ่อบำรุง นริสสโร) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์พระองค์ และมีวัดเก่าแก่ประจำตำบลคือวัดจันทาราม เป็นที่ประดิษฐานรูปเหมือนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังษี) รูปหล่อเหมือนพระครูอรุณกิจสุนทร (เสียง อัมมทินโน) อดีตเจ้าอาวาสวัดจันทารามและอดีตเจ้าคณะอำเภอศรีรัตนะ ในด้านประเพณีและวัฒนธรรม พิธีกรรมสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรตำบลพิงพวยได้แก่พิธีกรรมมะม่วงที่จัดขึ้นเพื่อการพยากรณ์ การทำนายทายทักและการขอขมาของรักษา โดยการประกอบพิธีกรรมเข้าทรงในสายตระกูล

ด้านวิถีชีวิต เช่น อาหาร เครื่องแต่งกาย อาหารที่ขึ้นชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรตำบลพิงพวย ได้แก่ ขนมตดหมา ที่มีความหอม หวาน มันคล้ายขนมจาก แต่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ไม่เหมือนใครด้วยตัวส่วนผสมที่หาได้ในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นแป้งข้าวเจ้า มะพร้าว หนังกุ้ง น้ำตาลมะพร้าว และเถาดตดหมา นอกจากนี้ ยังมีน้ำพริกปลาร้าบองสูตรโบราณ แกงไก่ใส่หยวกกล้วย และผลิตภัณฑ์จากจังหวัด ด้านภูมิปัญญา เช่น งานหัตถกรรม ผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์เขมรตำบลพิงพวยยังมีภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ เช่น การบายศรีสู่ขวัญแบบเขมรเพื่อรักษาการเจ็บป่วย การเรียกขวัญและสิ่งดี ๆ ผลิตภัณฑ์ชุมชนนำมาจัดเป็นฐานการเรียนรู้สำหรับผู้สนใจ ได้แก่ ฐานการเรียนรู้การเลี้ยงหม่อนไหมเพื่อนำมาทอผ้า ฐานการเรียนรู้การทอเสื่อกก ฐานการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ฐานการเรียนรู้เครื่องปั้นดินเผา ฐานการเรียนรู้สมุนไพร เครื่องปั้นดินเผา ผลิตภัณฑ์ผ้าไหม ผลิตภัณฑ์สมุนไพร และผลิตภัณฑ์เสื่อทอก

1.1.3 บริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมและบริบทท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ญ

ชุมชนชาวญตำบลภูมีการก่อตั้งมาเป็นระยะเวลาประมาณเกือบสามร้อยกว่าปี บริบททางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ญ สังคมพื้นฐานของชาวญตำบลภูโดยทั่วไปเป็นครอบครัวเดี่ยว ชุมชนชาวญส่วนใหญ่จะเป็นสังคมขนาดเล็กไม่มีความซับซ้อนเคร่งครัดในจารีตประเพณีและมีศีลธรรม ตำบลภู อำเภอปรางค์ภู มีศาสนสถาน โบราณสถานและโบราณวัตถุทางประวัติศาสตร์และศาสนาที่สำคัญ เช่น ปราสาทปรางค์ภู วัดบ้านภูซึ่งได้ถูกคัดเลือกให้เป็น 1 ใน 13 วัดที่มีประวัติศาสตร์จังหวัดศรีสะเกษ นอกจากนี้ วัดบ้านภูยังเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานชาวญ และเป็นที่ประดิษฐานรูปเหมือนพระครูกัลยาธรรมประยุต (หลวงปู่งาม) พระเกจิอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงของอำเภอ

ปรากฏว่า พิพิธภัณฑสถานชาวกูยตั้งอยู่บนเกาะกลางน้ำซึ่งเก็บรวบรวมวัตถุสิ่งของในท้องถิ่น สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ ศิลปหัตถกรรม และ สันนิษฐานให้เกิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมใหม่ ๆ นำเสนอและจัดแสดงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ชุมชนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ชาวกูย

ด้านประเพณี วัฒนธรรมและภาษา กลุ่มชาติพันธุ์ในตำบลกูยมีความเชื่อผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธกับการนับถือผี (animism) จึงมีประเพณีและพิธีกรรมผสมผสานทั้งพุทธและผี ความเชื่อเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับวิถีของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย การนับถือ ผีที่ปรากฏเด่นชัดในหมู่บ้านชาวกูยคือโคตรผิงค์ (ผีตระกูล) และปู่ตา เช่นการทำบุญชาวสาก (จาซาก) หรือการทำบุญในวันเพ็ญเดือนสิบ การเลี้ยงปู่ตา การเล่นมอหรือ “แก้มอ” เป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาอาการเจ็บป่วยตามความเชื่อของคนในชุมชนที่เชื่อว่าการเจ็บไข้ได้ ป่วยมีสาเหตุมาจากการลบลู่เจ้าที่เจ้าทางสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือการไม่เคารพต่อผีบรรพบุรุษ สารทกยูงและพิธีกรรมสู่ขวัญแบบชาวกูย

ด้านวิถีชีวิต การบริโภคอาหารของชาวกูยมีความหลากหลายตามธรรมชาติ เหมาะสมกับความต้องการของร่างกาย ทำให้ ร่างกายได้รับสารอาหารที่ครบถ้วน ถือเป็นยา รักษาอายุให้ยืนยาวได้ ช่วยป้องกัน รักษาสุขภาพของประชาชนให้สามารถดูแลรักษา ที่อยู่ อาศัยของชาวกูยเป็นที่อยู่อาศัยที่ง่าย ๆ เรียบ ๆ ไม่มีเครื่องประดับบ้านแต่อย่างใด ไม่พิถีพิถันสนทนาการตกแต่ง เน้นที่ความแข็งแรงเป็นอันดับ แรกเพราะนอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัยของคนแล้วยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์เลี้ยงอีกด้วย เช่น เป็นคอกโค กระบือ เล้าไก่ โดยจะใช้ส่วนที่เป็น ไม้ถ่านบ้านสำหรับเป็นคอกสัตว์เลี้ยง ลักษณะการแต่งกายของชาวกูยมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เน้นชุดที่ทำจากผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ สีดำจากผลมะเกลือ

ด้านภูมิปัญญา เช่น งานหัตถกรรม ผลิตภัณฑ์ชุมชน ชาวกูยมีชื่อเสียงในด้านการผลิตผ้าไหมมาตั้งแต่ครั้งในอดีต ปัจจุบัน ชาวกูยตำบลกูยก็ยังคงสืบทอดภูมิปัญญาการเลี้ยงหม่อนไหม การย้อมไหมจากมะเกลือ และการทอผ้าไหม รวมทั้งการตัดเย็บเป็นเสื้อแบบ สมัยใหม่ ชุมชนท่องเที่ยวบ้านกูยยังมีผลิตภัณฑ์อย่างอื่นอีก เช่น ของหวานที่ชาวบ้านทำรับประทานมาตั้งแต่โบราณเพื่อจัดจำหน่ายให้ นักท่องเที่ยวได้ลิ้มลอง เช่น ขนมโปรกะซัง ขนมพื้นบ้านโบราณมีส่วนผสมของแป้งข้าวเหนียวและมะพร้าวอ่อนและข้าวต้มมัดห่อด้วย ก้านมะพร้าว เครื่องจักสาน เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านชาวบ้านยังคงรวมกลุ่มเพื่อสืบสานทำเป็นผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ ให้แก่คน ในชุมชนและนักท่องเที่ยว

1.1.4 บริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมและบริบทท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์เยอ

ชาวเยอเป็นชาวพื้นเมืองกลุ่มหนึ่ง ที่จัดอยู่ในกลุ่มภาษามอญ-เขมร ชาวเยอตำบลปราสาทเยอนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก ผสมผสานความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น มีการบายศรีสู่ขวัญในพิธีกรรมการขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน และอื่น ๆ รวมทั้งมีการนับถือ ผีบ้านหรือผีบรรพบุรุษ และมีการรำจะเอง (รำผีฟ้า) เพื่อบวงสรวง ซึ่งมีความเชื่อว่าจะทำให้ลูกหลานอยู่ดีไม่มีโรคภัยเบียดเบียน

บริบทการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์เยอ ชุมชนชาวเยอตำบลปราสาทเยอมีแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ วัด ปราสาทเยอวัดปราสาทเยอเหนือได้รับการก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 1313 หรือราวต้นพุทธศตวรรษที่ 14 ตั้งแต่สมัยทวารวดีและสมัยขอม ภายในวัด ยังคงปรากฏซากปราสาทหินสมัยขอมซึ่งมีสภาพชำรุดมากแล้วคือปราสาทเยอ ภายในวัดมีศาลา ก.ป.ร. มีรูปเหมือนหลวงปู่มม อินทปัญญา (พระครูประสานขันธคุณ) ซึ่งเป็นพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงขนาดหน้าตักกว้าง 7 เมตร สูง 9 เมตร ฐานกว้าง 50 เมตร มีการส่งเสริมการ เรียนรู้การทอผ้าพื้นเมืองของบ้านปราสาทเยอ โดยมุ่งที่จะพัฒนา OTOP ที่ทอผ้าพื้นเมืองให้เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับคนในหมู่บ้านและ นักท่องเที่ยว

ด้านประเพณีวัฒนธรรม ประเพณีของชาวเยอชุมชนตำบลปราสาทเยอ คือ ฮีตต่าง ๆ เดือน 3 ทำบุญข้าวจี เดือน 4 บุญ พระเวส เดือน 5 ตรุษสงกรานต์ เดือน 6 มาฆบูชา จะจัดที่วัดปราสาทเยอเหนือ เดือน 7 บุญบั้งไฟ เดือน 4 เข้าพรรษา เดือน 10 บุญข้าวสาก เดือน 11 ออกพรรษา เดือน 12 บุญกฐิน การแต่งงาน ชาวเยอจะสมมาปูย่า การแต่งกายมีผ้าเหียบ (ผ้าลายลูกแก้ว) ย้อมมะเกลือ มีหินก้อน ใส่เป็นกระดุมเงิน กำไลเงินข้างละก็บาทแล้วแต่ฐานะของคน แล้วปู่ย่าก็จะสมนาคุณกลับมาผูกเป็นลูกสะใภ้ งานพิธีศพ ตายแบบตายโหงจะ ไม่ให้เอาเข้าบ้าน ไปป่าช้าเลยฝังไว้ 3 ปีแล้วจึงนำกลับมาทำพิธี ถ้าเจ้าภาพมีฐานะจะมีการสวดยอดมุก นอกจากอายุมากแล้วยังต้องมีอายุ 60 ปีขึ้นไป คำสวดยอดมุกจะสวดไม่เหมือนคำสวดทั่วไปจะอยู่ในคัมภีร์โบลาน

ด้านวิถีชีวิต ชาวเยอมีความกตัญญูต่อธรรมชาติการบวงสรวง การบูชา เป็นความเชื่อที่เชื่อมโยงเอาพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์มาเกี่ยวข้องกับด้านการแต่งกายการแต่งกายของชาวเยอ เสื้อผู้ชายจะเป็นผ้าไหมลายลูกแก้วสีดำย้อมมะเกลือ แขนยาว คอกลม ทรงตรง ประดับด้วยกระดุมเม็ดเงิน นุ่งโสร่งหรือผ้าสีต่าง ๆ เป็นโจงกระเบนทอจากผ้าไหมพันธุ์พื้นบ้าน อาหารพื้นบ้าน เช่น แกงหยวกกล้วย นิยมทำขึ้นในงานประเพณีต่าง ๆ เนื่องจากสามารถหาวัตถุดิบได้ง่าย นอกจากนี้ ยังมีขนมพื้นบ้านคือขนมตดหมา ที่อยู่อาศัย ชาวเยอเรียกบ้านว่า ดุงเยอ จะเป็นบ้านสองชั้น ใต้ถุนโล่งเพื่อใช้เลี้ยงสัตว์เลี้ยง เช่น ควาย วัว หลังคาจะทำจากฟางข้าว ผ่นหรือกั้นห้องจะเป็นไม้ไผ่สาน ซึ่งในปัจจุบันไม่มีให้เห็นแล้ว ส่วนเสาและพื้นบ้านจะเป็นไม้เนื้อแข็งทั่วไป

ด้านภูมิปัญญาของชาวเยอ การทอเสเล็กเป็นวิธีการผลิตผ้าพื้นเมืองที่แสดงถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวเยอ นอกจากร้านชาวเยอตำบลปราสาทเยอยังมีการทอผ้าไหมลายลูกแก้ว การทอผ้าของชาวเยอนิยมทอด้วยผ้าไหมโดยใช้ไหมสดเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ชาวเยอยังมีภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาแต่โบราณคือ สุราพื้นบ้านชาวเยอ หรือเหล้าขาว สุราพื้นบ้านของชาวเยอบ้านปราสาทเยอแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ สาโท ที่มาจากกระบวนการหมักข้าวรสชาติหวานคล้าย ๆ ไวน์ และเมื่อนำสาโทไปเข้าสู่กระบวนการกลั่นจะได้เหล้าขาว หรือสุราพื้นเมือง การดื่มสุราเป็นวัฒนธรรมของชาวเยอที่มีมาตั้งแต่โบราณในทุกกิจกรรมของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการเช่นบวงสรวง การไหว้เจ้าของคนจีน

1.2 ศักยภาพของการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ

ศักยภาพของการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการรายงานผลการศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว 4 ด้าน ได้แก่ ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านพื้นที่คือการดึงดูดนักท่องเที่ยว ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมด้านการจัดการ เช่น สิ่งอำนวยความสะดวกและการเข้าถึง ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมด้านกิจกรรมและกระบวนการ และศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม จากการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษพบว่า ภาพรวมศักยภาพการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนบางแห่งเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวและภาคประชาชนในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ รวมถึงภาครัฐได้ให้การสนับสนุนในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่ยังมีจุดอ่อนเกี่ยวกับการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวรวมถึงกิจกรรมท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวก ส่วนศักยภาพการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีศักยภาพการท่องเที่ยว 4 ด้านดังต่อไปนี้

1.2.1 ศักยภาพการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว

ภาพรวมศักยภาพการท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ลาวตำบลละทายที่ประชุมเห็นตรงกันว่าอยู่ในระดับปานกลาง แม้ภาคประชาชนในพื้นที่จะมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ มีผู้นำด้านการท่องเที่ยวที่เข้มแข็ง รวมถึงภาครัฐได้ให้การสนับสนุนในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการได้รับการสนับสนุนจากอำเภอกันทรารมย์ที่มีโครงการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวและศึกษาดูงานในระดับอำเภอซึ่งตำบลละทายเป็นชุมชนเป้าหมายหนึ่งในการพัฒนาการท่องเที่ยวของอำเภอ เมื่อแยกเป็นรายด้านพบว่า ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านพื้นที่คือการดึงดูดนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับปานกลาง ศักยภาพในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและการเข้าถึงชุมชนมีศักยภาพท่องเที่ยวอยู่ในระดับสูงอยู่ในระดับสูงเพราะชุมชนมีที่พักที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยว 31 ห้องแอร์และที่พักประเภทโฮมสเตย์ 10 หลัง ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมด้านกิจกรรมและกระบวนการอยู่ในระดับสูงเนื่องจากชุมชนมีการจัดกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ผู้เข้าเยี่ยมชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การนำเสนอเรื่องราวของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและทรัพยากรในท้องถิ่นที่มุ่งเน้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมและกระบวนการเกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนักและเห็นคุณค่า ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมด้านกิจกรรมและกระบวนการมีศักยภาพท่องเที่ยวอยู่ในระดับสูง เนื่องจากชุมชนท่องเที่ยวตำบลละทายมีการจัดกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ผู้เข้าเยี่ยมชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมมีศักยภาพท่องเที่ยวอยู่ในระดับสูง ชาวบ้านมีส่วนร่วมกับกิจกรรมท่องเที่ยวชุมชนในหลายรูปแบบ ทั้งผู้ประกอบการที่พัก ร้านอาหาร ร้าน

กาแฟ นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มกันทั้งกลุ่มที่เกิดจากการจัดตั้งของภาคประชาชนและภาครัฐและเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวชุมชน แต่ก็มีจุดอ่อนบางประการ เช่น ชุมชนท่องเที่ยวตำบลละทายไม่มีแหล่งท่องเที่ยวเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวอย่างแพร่หลาย เป็นต้น

1.2.2 ศักยภาพการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร

จากการจัดสนทนากลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวชุมชนท่องเที่ยวตำบลพิงพวยพบว่า ภาพรวมศักยภาพการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรตำบลพิงพวยอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อแยกเป็นรายด้านพบว่า ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านพื้นที่ คือการดึงดูดนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับน้อยเนื่องจากศักยภาพด้านพื้นที่ในตำบลพิงพวยมีน้อย ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมด้านการจัดการ เช่น สิ่งอำนวยความสะดวกและการเข้าถึงมีศักยภาพท่องเที่ยวอยู่ในระดับปานกลาง ศักยภาพด้านกิจกรรมและกระบวนการชุมชนท่องเที่ยวตำบลพิงพวยอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากมีกิจกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยวได้อย่างน่าประทับใจ ศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมชุมชนท่องเที่ยวตำบลพิงพวยอยู่ในระดับปานกลาง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการชุมชนท่องเที่ยวชุมชน โดยมีระดับของการมีส่วนร่วมที่หลากหลาย เช่น ร่วมวางแผน ร่วมบริหารจัดการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมรับผิดชอบ แม้ภาคประชาชนในพื้นที่จะมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ มีผู้นำด้านการท่องเที่ยวที่เข้มแข็ง รวมถึงภาครัฐได้ให้การสนับสนุนในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่ก็มีจุดอ่อนบางประการ เช่น ชุมชนท่องเที่ยวตำบลพิงพวยไม่มีแหล่งท่องเที่ยวเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์ยังขาดประสิทธิภาพ เป็นต้น

1.2.3 ศักยภาพการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ญาย

จากการจัดสนทนากลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวชุมชนท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ญายตำบลภูที่ประชุมเห็นตรงกันว่า ภาพรวมศักยภาพการท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ญายตำบลภูอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อแยกเป็นรายด้านพบว่า ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านพื้นที่ คือการดึงดูดนักท่องเที่ยวมีศักยภาพการท่องเที่ยวอยู่ในระดับมากเพราะชุมชนมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง อาทิ ปราสาทปรางค์กู๋และพิพิธภัณฑสถานชาวกู๋ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของตำบลภู เป็นต้น รวมถึงพิพิธภัณฑสถานชาวกู๋วัดบ้านกู๋ ศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชนท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ญายตำบลภูมีศักยภาพท่องเที่ยวอยู่ในระดับปานกลาง ในด้านที่พักไม่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ ชุมชนมีที่พักประเภทโฮมสเตย์แต่ปัจจุบันไม่มีการดำเนินการแล้วเพราะมีปัญหาการจัดการ ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมด้านกิจกรรมและกระบวนการมีศักยภาพในระดับปานกลาง ชุมชนท่องเที่ยวบ้านกู๋มีการบริหารจัดการที่ทันสมัย ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง การมีส่วนร่วมการท่องเที่ยวชุมชนชาวบ้านมีระดับของการมีส่วนร่วมที่หลากหลาย เช่น ร่วมวางแผน ร่วมบริหารจัดการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมรับผิดชอบ แม้ตำบลภูจะมีแหล่งท่องเที่ยวเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวคือปราสาทปรางค์กู๋และพิพิธภัณฑสถานชาวกู๋ ภาคประชาชนในพื้นที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว มีผู้นำด้านการท่องเที่ยวที่เข้มแข็ง รวมถึงภาครัฐได้ให้การสนับสนุนในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่ก็มีจุดอ่อนบางประการ เช่น การบริการยังไม่มีประสิทธิภาพ การบริการที่พักรังไม่ได้มาตรฐาน เป็นต้น

1.2.4 ศักยภาพการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์เยอ

จากการจัดสนทนากลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวชุมชนท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์เยอพบว่า ภาพรวมศักยภาพการท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์เยอตำบลปราสาทเยออยู่ในระดับปานกลาง เมื่อแยกเป็นรายด้านพบว่า ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านพื้นที่คือการดึงดูดนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับมาก ชุมชนบ้านปราสาทเยอมีสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนที่สำคัญ อาทิ ได้แก่ ปราสาทเยอและรูปเหมือนหลวงปู่มม อินทปัญญา ขนาดใหญ่ ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมด้านการจัดการ เช่น สิ่งอำนวยความสะดวกและการเข้าถึงมีศักยภาพท่องเที่ยวอยู่ในระดับปานกลาง ในด้านที่พักชุมชนไม่มีที่พักที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ ชุมชนยังไม่มีที่พักที่ได้มาตรฐาน ชุมชนมีที่พักประเภทโฮมสเตย์แต่ปัจจุบันไม่มีการดำเนินการแล้วเพราะมีปัญหาการจัดการ ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมด้านกิจกรรมและกระบวนการอยู่ในระดับปานกลางเพราะขาดการจัดการที่ได้มาตรฐาน ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลางเพราะชาวบ้านมีส่วนร่วมแต่ก็ยังเป็นเพียงบางกลุ่ม แม้ตำบลปราสาทเยอจะมีแหล่งท่องเที่ยวเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวคือปราสาทเยอและรูปเหมือนหลวงปู่มมองค์ใหญ่ ภาคประชาชนในพื้นที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการ

ท่องเที่ยว มีผู้นำด้านการท่องเที่ยวที่เข้มแข็ง รวมถึงภาครัฐได้ให้การสนับสนุนในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่ก็มีจุดอ่อนบางประการ เช่น การบริหารการยังไม่มีประสิทธิภาพ ชุมชนไม่มีการบริการที่พึก เป็นต้น

2.การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ โดยมุ่งบนเส้นทางท่องเที่ยวเศรษฐกิจของจังหวัดศรีสะเกษ

ผู้วิจัยได้กำหนดเป็นเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ 2 รูปแบบ ได้แก่ เส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษโดยเฉพาะ เป็นการสร้างเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เป้าหมายของการวิจัย 4 กลุ่ม และเส้นทางท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทอื่น ระยะเวลาในการเดินทางท่องเที่ยวทั้ง 2 รูปแบบนี้อยู่ระหว่าง 1-2 วัน

2.1 เส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ

เส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ เหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัว แบ่งเป็น 2 เส้นทาง เส้นทางที่ 1 โดยเริ่มต้นเส้นทางที่ชุมชนท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ลาวตำบลละทาย อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยเดินทางไปตามเส้นทางหลวงชนบทหมายเลข 3004 ไปยังตำบลพิงพวย อำเภอศรีรัตนะ เป็นระยะทาง 60 กิโลเมตร จากนั้น เดินทางไปยังบ้านปราสาทเยอเหนือ ตำบลปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง ตามเส้นทาง 2111 และ 4014 ระยะทาง 21 กิโลเมตร และเดินทางต่อไปยังตำบลกู่ อำเภอปรังค์กู่ เป็นชุมชนท่องเที่ยวแห่งสุดท้าย ไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข 220 และ 2167 ระยะทาง 56 กิโลเมตร เส้นทางที่ 2 นอกจากเดินทางท่องเที่ยวโดยเริ่มจากตัวเมืองจังหวัดศรีสะเกษแล้ว นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจากอำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ สามารถเริ่มต้นท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษได้ที่ชุมชนชาวกูยตำบลกู่ จากนั้นเดินทางไปยังชุมชนชาวเขมรถิ่นลา ตำบลปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง จากนั้น เดินทางไปยังชุมชนชาวมอญ ตำบลพิงพวย อำเภอศรีรัตนะ และเดินทางไปยังชุมชนชาวลาว ตำบลละทาย อำเภอกันทรารมย์เป็นแห่งสุดท้าย

2.2 เส้นทางท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทอื่น

เส้นทางท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทอื่น อาจจะเป็นการเดินทางเพื่อเที่ยวชมเทศกาลท่องเที่ยวที่ทางจังหวัดศรีสะเกษจัดขึ้น เช่น งานเทศกาลปีใหม่สี่เผ่าไทยศรีสะเกษ ซึ่งจะจัดขึ้นช่วงปีใหม่อบริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดเป็นประจำทุกปี งานเทศกาลดอกคำวนบานสืบสานประเพณี 4 เผ่าไทยศรีสะเกษ ซึ่งจัดขึ้น ณ สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ และงานเทศกาลทุเรียนภูเขาไฟศรีสะเกษซึ่งจัดขึ้นในระหว่างเดือนมิถุนายนของทุกปี หรือเป็นงานที่อำเภอใกล้เคียงกับชุมชนเป้าหมายจัดขึ้น ได้แก่ งานบุญประเพณีแซนโถงตา อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งจะจัดขึ้นในวันแรม 1-15 ค่ำเดือน 10 ของทุกปี และงานงานห้วยบุญเบิกฟ้าบริเวณปราสาทปรังค์กู่ ตำบลกู่ อำเภอปรังค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษซึ่งจะจัดในวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 ของทุกปี จากนั้น นักท่องเที่ยวจึงเดินทางไปท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษต่อ หรือสามารถเดินทางเพื่อท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยวแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมหรือโบราณสถานที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงก่อนแล้วจึงเดินทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ

นอกจากนักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่กล่าวมาแล้ว นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเพื่อท่องเที่ยวตามรอยชาติพันธุ์ 4 เผ่าศรีสะเกษ ยังสามารถเดินทางเพื่อท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยวแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมหรือโบราณสถานภายในจังหวัด อาทิ ผามออีแดง ตั้งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร ตำบลเสาธงชัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ หรือเดินทางไปเยี่ยมชมปราสาทสระกำแพงใหญ่หรือปราสาทศรีพูกุญชร ตั้งอยู่ในบริเวณวัดสระกำแพงใหญ่ ตำบลสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเพื่อท่องเที่ยวเชิงศาสนา กราบพระศักดิ์สิทธิ์ประจำจังหวัด ได้แก่ หลวงพ่อโตวัดมหาพุทธาราม (วัดพระโต) เป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ปางมารวิชัย จังหวัดศรีสะเกษยังมีพระเกจิที่มีชื่อเสียงอีกหลายรูป ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปนมัสการได้ อาทิ หลวงปู่มม ฐิตสีโล อดีตเจ้าอาวาส วัดบ้านจาน ตำบลจาน อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นวัดที่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่รู้จักของประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งขึ้นชื่อในเรื่องวาจาสิทธิ์ หลวงปู่สรวง วัดไพรพัฒนา ตั้งอยู่ในตำบล

ไพโรพัฒนา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ นอกจากนักท่องเที่ยวจะเดินทางเพื่อท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยวแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมหรือโบราณสถานและการเดินทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาภายในจังหวัดแล้ว นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น สวนทุเรียนภูเขาไฟและหอมแดงจังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น นอกจากนี้นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวตามรอยชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษยังสามารถเดินทางไปท่องเที่ยวในจังหวัดใกล้เคียงและประเทศกัมพูชาได้อีกด้วย

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

1. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า มีการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวเข้าด้วยกันหลายเส้นทาง เส้นทางท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ และเส้นทางท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทอื่น ซึ่งเส้นทางท่องเที่ยวทั้ง 2 รูปแบบสามารถสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน การพัฒนาเส้นทางดังกล่าวนี้เป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวที่จะได้นำไปศึกษาและนำไปใช้ในการวางแผนการเดินทางท่องเที่ยวได้เอง และสามารถแนะนำไปยังนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น ๆ ที่สนใจจะเดินทางมาท่องเที่ยวตามเส้นทางที่พัฒนาขึ้นนี้ได้

2. อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า บริบทการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษมีหลากหลายทั้งด้านประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน โบราณสถานและโบราณวัตถุ ด้านประเพณี วัฒนธรรม ด้านวิถีชีวิต ด้านภูมิปัญญา ซึ่งภูมิปัญญานี้ถูกถ่ายทอดกันมาจากปราชญ์ชุมชนโดยผ่านกระบวนการทางด้านความคิด สติปัญญาเพื่อปรับให้เข้ากับการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางด้านภูมิปัญญาของ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2546) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญา (wisdom) หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มคนได้สร้างจากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ภูมิปัญญาเป็นผลจากการใช้ใช้สติปัญญา เพื่อนำมาใช้ในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะต่าง ๆ ของมนุษย์ นอกจากนี้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าศรีสะเกษที่นำมาใช้ในการออกแบบกิจกรรมทางด้านการท่องเที่ยวคือ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับวิถีความเป็นอยู่ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละท้องถิ่นและบ่งบอกถึงความเป็นตัวตนของกลุ่มคน และสอดคล้องกับงานวิจัยของวิลาสินี เหมหงส์, คณิงนิตย์ ไสยโสภณ & บุญยัง หมั่นดี. (2560) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมามีหลายด้านส่วนใหญ่เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวสุรินทร์ ได้แก่ ภูมิปัญญาการละเล่นพื้นบ้าน ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องเงิน ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมผ้าไหม ซึ่งชุมชนสามารถนำภูมิปัญญาที่ศึกษาได้มาใช้ในการนำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ เป็นประโยชน์ต่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนให้ยั่งยืนได้

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า มีการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวเข้าด้วยกันหลายเส้นทาง เส้นทางท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าจังหวัดศรีสะเกษ และเส้นทางท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่าที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทอื่น ซึ่งเส้นทางท่องเที่ยวทั้ง 2 รูปแบบสามารถสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน เส้นทางดังกล่าวนี้เป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวที่จะได้นำไปศึกษาและนำไปใช้ในการวางแผนการเดินทางท่องเที่ยวได้เอง เป็นเส้นทางที่เหมาะสมกับกลุ่มนักท่องเที่ยวและระยะเวลาของการท่องเที่ยวซึ่งมีหลากหลายเส้นทางให้นักท่องเที่ยวได้นำไปวางแผนการเดินทาง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวจะได้นำไปกำหนดและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรมให้มีความโดดเด่น คงความมีอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ไว้จะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชมได้อย่างประทับใจและกลับมาเที่ยวซ้ำอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับผลการวิจัยของ กนกกาญจน์ บุญทรง, พะยอม ธรรมบุตร, สันติ ภูริภักดี & สหพันธ์ ตั้งเบญจสิริกุล. (2564) ที่ศึกษาวิจัยเรื่องแผนกลยุทธ์เพื่อ

พัฒนาการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืนในจังหวัดศรีสะเกษ ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดศรีสะเกษมีทรัพยากรท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งทางธรรมชาติ วัฒนธรรม เทศกาล ประเพณีและกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงมีความพร้อมด้านการให้บริการที่พักและร้านอาหาร มีทะเลหมอก ผามออีแดง น้ำตก ท่องเที่ยวสวนทุเรียนภูเขาไฟ ปราสาทหินสระกำแพงใหญ่ วัดศรีมงคลรัตนาราม วัดไพโรพัฒนา งานเทศกาลดอกคำءวนบาน เทศกาลทุเรียนภูเขาไฟ งานประเพณี แขนงโนงตา เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพและมียุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวศรีสะเกษเพื่ออนุรักษ์อย่างยั่งยืน ชุมชนสามารถนำเส้นทางการท่องเที่ยวตามรอยชาติพันธุ์สู่สี่แควศรีสะเกษไปประชาสัมพันธ์จะช่วยยกระดับการศึกษาในชุมชนและจังหวัด ศรีสะเกษได้ที่ศึกษาได้ เป็นประโยชน์ต่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนให้ยั่งยืนได้

เอกสารอ้างอิง

- กนกกาญจน์ บุญทรง. (2563). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดศรีสะเกษ. วารสารเซนต์จอห์น. 23(32) : 30. สืบค้นจาก https://sju.ac.th/pap_file/fea9c5c8509227676bcc291362347d27.pdf
- กนกกาญจน์ บุญทรง พะยอม ธรรมบุตร สันติ ภูริภักดี และสหพันธ์ ตั้งเบญจสิริกุล. (2564). แผนกลยุทธ์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน ในจังหวัดศรีสะเกษ. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. 10(2) : 308-322. จาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jssr/article/view/251578>
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติฉบับที่ 2 พ.ศ. 2560-2564. กรุงเทพฯ : กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2565). รายงานสถานการณ์การท่องเที่ยวไทย ปี 2565. สืบค้นจาก <https://www.tourismthailand.org/>
- คุณวัฒน์ ดวงมณี พระพรสวรรค์ ใจตรง ธยายสุ ขอเจริญ และสุทัศน์ ประทุมแก้ว. (2561). การศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนสี่แควในจังหวัดศรีสะเกษ. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ.
- จิตคุปต์ ละอองปลิว. (2562). การท่องเที่ยวเมืองรอง: ทางเลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. อินทนิลทักษิณสาร. 14(2) : 39-60.
- ฉันทซ์ วรรณนอม. (2552). การวางแผนและการจัดนำเที่ยว. กรุงเทพฯ : สามลดา.
- ธนาภา ช่วยแก้ว และสุดใจ จิโรจน์กุล. (2562). การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมริมแม่น้ำปากพนังเพื่อส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยว อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 30(3) : 80-97.
- บำรุงศิลป์ ฐิตาภา.(2559). รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ. พะเยา : มหาวิทยาลัยพะเยา.
- วิภาวรรณ ปิ่นแก้ว. (2551). แนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิลาสินี เหมหงส์ คณินนิตย์ ไสยโสภณ และบุญยัง หมั่นดี. (2560). การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. 19 (1) : 59-68. สืบค้นจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhssru/article/view/123083/93639>
- สกวรัตน์ บุญวโรโณ เกษตรชัย และหิม และบัณฑิตา หลิมประดิษฐ์. (2563). การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่าตะกั่วป่า จังหวัดพังงา. วารสารวิจัยราชภัฏเชียงใหม่. 21(1) : 1-14. DOI 10.14456/rcmrj.2020.1
- สุดแดน วิสุทธีลักษณ์. (2558). องค์ความรู้ว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ : คู่มือและแนวทางปฏิบัติ. สืบค้นจาก <https://socanth.tu.ac.th/wpcontent/uploads/2017/08/suddan-2558.pdf>.

- สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2. (2561). **แผนพัฒนากลุ่มจังหวัดตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 พ.ศ. 2561 – 2564 (ฉบับใหม่)**. สืบค้นจาก <http://www.osmnortheast-s1.moi.go.th/>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรื. (2563). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560 – 2564**. จาก https://www.nesdc.go.th/ewt_news.php?nid=6420&filename=de
- สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ. (2559). **แผนพัฒนาจังหวัดศรีสะเกษ (พ.ศ.2561-2564)**.จาก http://www.sisaket.go.th/plan_si
- อุดมลักษณ์ เฟื่องนรภัทร. (2560). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ**. อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- เอกวิทย์ ณ ถกลาง. (2546). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- Richards, G. & Raymond, C. (2000). Creative tourism. *ATLAS News*. 23 : 16-20.
- Salman, D., Uygur, D. (2010). Creative Tourism and Emotional labor: an investigatory model of possible interactions. *International Journal of Culture Tourism and Hospitality Research*. 4(3) : 186-197.
- World Tourism Organization. (2022). **International tourism highlights: 2022 edition**. from <https://www.unwto.org>